

УДК 351.72.078.5:631.11

Є. М. Злотнікова,
аспірант, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ЇХ ФІНАНСОВОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

У роботі розглядаються основні аспекти механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств в Україні. Здійснено аналіз впливу державної підтримки на фінансовий стан, ефективність діяльності та показники розвитку підприємств. Висвітлено вплив бюджетних асигнувань на фінансовий стан ефективних і неефективних підприємств та на можливості фінансового оздоровлення підприємств з нестабільним фінансовим становищем.

In work the basic aspects of the mechanism of the state support of the agricultural enterprises in Ukraine are considered. The analysis of influence of the state support on a financial condition, efficiency of activity and indicators of development of the enterprises is made. Influence of budgetary appropriations on a financial condition of the profitable and unprofitable agricultural enterprises and on possibilities of financial sanitation of subjects of managing with an unstable financial position is investigated.

Ключові слова: фінансовий стан, державна підтримка, ефективність діяльності, рентабельність, фінансова стійкість.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку української економіки особливо важливого значення набувають державні важелі регулювання ринку як принципово важливий чинник в досягненні економічного зростання і підвищення соціальної стабільності. Агропромисловий комплекс займає одне з провідних місць у народному господарстві, оскільки є сировинною базою для інших галузей та формує продовольчу безпеку країни, тому державна підтримка аграрного сектору в зв'язку з цим набуває особливого значення.

Питанням державної підтримки приділено достатньо багато уваги в науковій літературі. Найбільш дискусійними є положення стосовно механізмів надання, обґрунтування обсягів та визначення ефективності державної підтримки [1; 2]. Аналіз механізму надання державної підтримки суб'єктам господарювання аграрного сектора та його ефективності здійснений у дослідженнях Олійник Т.І. [3], Дем'яненко М.Я. [4], Котлової Л.М. [5]. Разом з тим, існує чимало питань, які потребують подальших наукових досліджень державної підтримки аграрного сектора. Зокрема, попри зростання обсягів прямих бюджетних асиг-

нувань, фінансовий стан та результати діяльності сільськогосподарських підприємств залишаються вкрай незадовільними. Крім того, потребує подальших досліджень питання ефективності державної підтримки та її впливу на фінансовий стан збиткових сільськогосподарських підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є проведення аналізу впливу державної підтримки на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств; дослідження впливу бюджетних асигнувань на фінансовий стан ефективних і неефективних підприємств та на можливості фінансового оздоровлення підприємств з нестабільним фінансовим становищем.

РЕЗУЛЬТАТИ

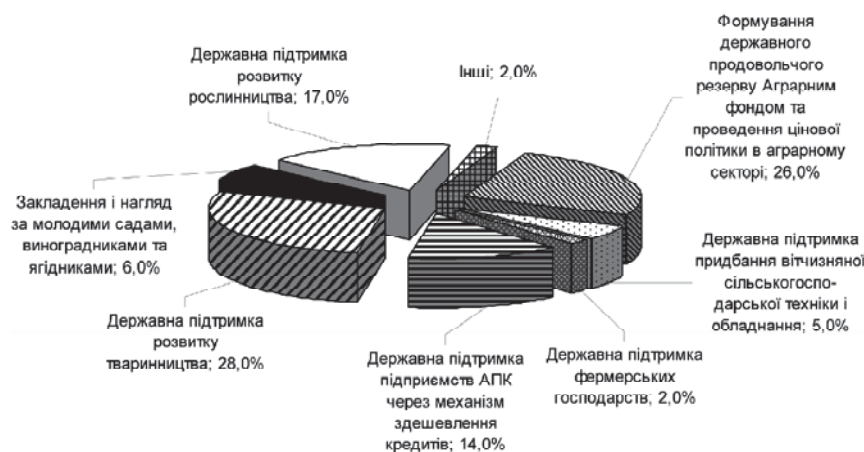
В умовах останніх кризових явищ на світових ринках майже всі країни, які мають у своїй складовій агропромисловий комплекс, миттєво підвищили напями державної підтримки та протекціонізму. На сьогодні підтримка на 1 га сільгоспугідь у Європі в десятки разів перевищує ту, яка надається українському селянину [6].

У 2010 році частка сільського господарства

Рис. 1. Індекси витрат на виробництво сільськогосподарської продукції та цін реалізації сільськогосподарської продукції*

*Джерело [8].

Рис. 2. Структура основних напрямів державної підтримки сільського господарства у 2007—2008 рр. [9]

(включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки склала 8,2% (у 2009 році — 8,3%), а обсяг сільгоспвиробництва у фактичних цінах становив 184,9 млрд грн. [6]. Аграрний сектор економіки України забезпечує національну продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни. Він займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту. Проте при постійному зростанні долі експорту сільськогосподарської продукції, питома вага цієї продукції в ВВП України скоротилася з 16 % у 2004 році до 11,9 % в 2008 році [7].

Поряд з цим, стійкому розвитку сільськогосподарських підприємств значною мірою перешкоджає існуючий диспаритет цін, оскільки рівень цін на промислову продукцію і тарифів на послуги, спожиті в сільському господарстві, підвищується більш швидкими темпами, ніж ціни реалізації сільськогосподарської продукції. В результаті, не забезпечується адекватне галузям промисловості, поліпшення розвитку аграрного сектора

економіки, збільшення заробітної плати сільськогосподарським товаровиробникам та вирішення соціальних проблем сільського населення.

Існуючий диспаритет між витратами на виробництво сільськогосподарської продукції та цінами реалізації сільськогосподарської продукції наведено на рис. 1.

У порівнянні з 2000 роком ціни на промислову продукцію і тарифи на послуги, спожиті у сільському господарстві, зросли у 4,4 рази, в той час як реалізаційні ціни на продукцію сільського господарства — лише у 2,1 рази.

Аналіз засвідчує, що в останні роки аграрний сектор економіки працює на межі збитковості, а окремі його галузі, насамперед, тваринництво, є хронічно збитковими. Все це не забезпечує розширеного відтворення, оновлення основних засобів виробництва і заважає вирішенню проблем соціального характеру.

За статистичними даними, у 2007 році 28 % сільськогосподарських підприємств закінчили господарський рік зі збитками в сумі 2,2 млрд грн., прибуткові підприємства одержали прибуток у сумі 9,1 млрд грн. Відповідно у 2008 році 28,9 % сільськогосподарських підприємств отримали збитки в сумі 6,0 млрд гривень, в той час як прибутковими підприємствами отримано 11,7 млрд чистого прибутку. У 2009 році число збиткових підприємств становило 30,9%, ними було отримано збитків на суму 6,5 млрд грн. Прибуткові підприємства отримали прибутку 13,9 млрд грн.

Отже, за 2007—2009 роки зросла питома вага збиткових сільськогосподарських підприємств. Крім того, сума отриманого прибутку зросла на 53,6%, а збитки виросли у 2 рази. Таким чином, державна фінансова підтримка у сфері сільського господарства залишається актуальною та вимагає постійного вдосконалення її механізму.

З метою подолання негативних тенденцій та створення умов для позитивної динаміки розвитку аграрного сектора, за період незалежності України, Верховною Радою було прийнято 15 базових законів, які регламентують державну підтримку розвитку сільського господарства. Фінансова підтримка з державного бюджету сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за 16 основними бюджетними програмами, які охоплюють

всі напрями діяльності аграрних підприємств, включаючи надання безвідсоткових кредитів фермерським господарствам, здешевлення банківських кредитів та страхових премій, надання допомоги в придбанні складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва.

Основну суму складає підтримка сільгосптоваровиробників у вирощуванні продукції рослинництва і тваринництва, зокрема найбільшу питому вагу у видатках загального фонду державного бюджету становить пряма підтримка галузі тваринництва та підтримка виробництва продукції рослинництва, яка коливалась у 2007—2008 роках від 40 до 60 % загальної суми підтримки. В 2009 році було згорнуто значну частину програм підтримки рослинництва [9].

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за 29 напрямками, що ускладнює здійснення контролю за ефективністю та законністю використання коштів державного бюджету. В 2007—2008 роках касові видатки державного бюджету на державну фінансову підтримку сільського господарства склали 11 млрд 292,3 млн грн. [9]. Найбільшу питому вагу в структурі державної підтримки сільського господарства займають асигнування на розвиток тваринництва — 28,0% та на формування держрезерву і здійснення цінової політики — 26,0% (рис. 2).

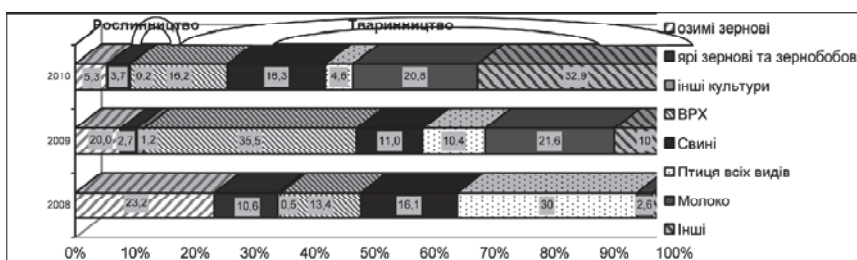
Підтримка аграрного виробництва щорічно збільшувалася і за останні п'ять років зросла більш ніж у 9 разів, досягнувши у 2008 році за рахунок видатків загального фонду державного бюджету майже 7 млрд грн., що перевищує порівняно з попереднім роком в 1,9 рази. Видатки загального фонду державного бюджету на підтримку АПК у 2008 році, у порівнянні з 2004 роком, за основними бюджетними програмами збільшилися в три рази, тоді як загальна сума видатків державного бюджету за цей період зросла в 2,2 рази (табл. 1).

У 2009 році бюджетні асигнування у сільське господарство збільшилися проти 2003 року в 3,1 рази і становили 4,9 млрд грн., крім того, на утримання закладів аграрної освіти спрямовано 1,5 млрд грн., на проведення наукових досліджень — 101,6 млн грн. (табл. 2) [1; 10]. Разом з тим, можна стверджувати, що зростання рівня підтримки

Таблиця 1. Фінансування за рахунок Державного бюджету видатків Мінагрополітики, млн грн.*

Видатки	Роки						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Мінагрополітики, всього	2291,8	2476,0	4887,3	6278,3	7952,0	11211,4	8488,6
в тому числі:							
сільське господарство	1608,9	1614,4	2246,0	3057,9	4556,1	7120,8	4881,9
з них:							
- підтримка виробництва продукції тваринництва і рослинництва	-	540,5	753,1	2017,0	2313,0	5044,8	3531,6
- фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів	-	95,4	415,1	333,5	551,3	1022,0	383,3
Освіта	270,8	341,2	523,3	667,4	811,8	1348,9	1490,1
Наука	281,5	20,9	56,5	63,5	37,6	178,2	101,6
Інші напрями	130,6	499,5	2061,5	2489,5	2546,5	2563,5	2015,0

*Джерело: [7].

Рис. 3. Структура прямої державної підтримки сільського господарства у 2008—2010 рр., млн грн.*

*Побудовано за даними Держкомстату.

сільського господарства України та виробників безпосередньо не відповідає рівню зростання прибутків сільськогосподарських виробників.

Незважаючи на наведені позитивні зрушення з боку фінансування державою видатків Мінагрополітики, рівень фінансування науки залишається досить низьким — лише 1,2 % від виділених коштів. І коли уряд на сьогодні великі сподівання покладає на інноваційний шлях розвитку, за такої підтримки науки вони виявляться марними [1].

Тривожна ситуація залишається із фінансовою підтримкою підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів, які у 2009 році зменшилися на 62,5% порівняно з 2008 роком, а в загальній структурі фінансування ця позиція склала лише 4,5%, хоча загальновідомо, що кредитна форма підтримки є найбільш дієвою. Саме зосередження бюджетних коштів на механізмі здешевлення кредитів забезпечить додатковий ефект економічного зростання сільського господарства [1].

Важливим чинником, що визначає як фінансовий стан, так і ефективність діяльності, є спеціалізація підприємства. Від спеціалізації певною мірою залежить і обсяг державної підтримки, отриманої підприємством. Адже держава щорічно виділяє кошти за різними бюджетними програмами на підтримання тих чи інших галузей АПК. У 2008—2010 роках структура прямих бюджетних дотацій на підтримку рослинництва та тваринництва мала наступний вигляд (рис. 3).

Яскраво видно скорочення обсягів державної підтримки рослинництва у 2009—2010 роках у по-

Таблиця 2. Вплив прямої державної підтримки на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств Чернігівської області у 2009 р.

№	Показники	Групи підприємств за обсягом держпідтримки на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.		В середньому по сукупності
		не отримували	отримували	
1.	Кількість підприємств у групі	37	13	50
2.	Держпідтримка на 100 га с.-г. угідь в середньому по групі, тис. грн.	0,00	6,85	0,75
3.	Товарна продукція на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	224,01	401,90	248,39
4.	Валовий прибуток (збиток) на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	-32,21	-12,87	-18,40
5.	Коефіцієнт зносу основних засобів, %	48,55	31,05	44,85
6.	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,54	1,67	1,56
7.	Коефіцієнт фінансової незалежності	0,43	0,75	0,51
8.	Позиковий капітал на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	269,76	192,69	247,56
9.	Робочий капітал на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	79,95	99,69	89,71
10.	Рентабельність виробництва, %	-12,57	-3,10	-6,90
11.	Рентабельність продажу, %	-14,38	-3,20	-7,41
12.	Рентабельність власного капіталу, %	-15,94	-2,25	-7,23
13.	Фондовіддача	0,96	0,81	1,05
14.	Питома вага державної підтримки у виручці, %	0,000	1,705	0,30
15.	Коефіцієнт фінансового лівериджу	1,33	0,34	0,97
16.	Коефіцієнт оборотності активів	0,47	0,53	0,49
17.	Питома вага тваринництва в структурі товарної продукції, %	28,97	40,12	34,59

рівнянні з 2008 роком. Також варто звернути увагу на скорочення прямої державної підтримки пташництва.

Загальна ситуація в країні свідчить про низьку ефективність державної фінансової підтримки

угідь. Коефіцієнт зносу основних засобів у підприємств з найбільшим обсягом державної підтримки був найнижчим, що свідчить про використання підприємствами отриманих коштів на оновлення матеріальнотехнічної бази. Коефіцієнти

рентабельності також найвище значення мали у сільськогосподарських підприємствах з найбільшим обсягом державної підтримки на 100 га с.-г. угідь. Дослідження показало, що у 2007 та 2008 роках по дослідженій сукупності господарств спостерігалось зростання обсягів товарної продукції та прибутку зі збільшенням державної підтримки на 100 га с.-г.

рентабельності також найвище значення мали у сільськогосподарських підприємствах з найбільшим обсягом державної підтримки на 100 га с.-г. угідь.

Таблиця 3. Вплив прямої державної підтримки тваринництва на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств Чернігівської області у 2009 р.

№	Показники	Групи підприємств за обсягом держпідтримки тваринництва		Відсутня галузь тваринництва	В середньому по сукупності
		не отримували	отримували		
1.	Кількість підприємств у групі	36	10	4	50
2.	Держпідтримка на 1 ум. голову худоби в середньому по групі, грн.	0,00	24,60	x	0,33
3.	Товарна продукція тваринництва на 1 ум. голову худоби, тис. грн.	4,07	3,33	x	3,83
4.	Валовий прибуток (збиток) тваринництва на 1 ум. гол., тис. грн.	-0,85	-0,23	x	-0,62
5.	Коефіцієнт зносу основних засобів, %	44,33	47,17	44,08	44,85
6.	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,45	2,07	1,17	1,56
7.	Коефіцієнт фінансової незалежності	0,48	0,68	0,23	0,51
8.	Позиковий капітал на 1 ум. голову худоби, тис. грн.	148,17	46,13	x	120,30
9.	Робочий капітал/ 1 ум. гол, тис. грн.	4,02	4,43	x	4,36
10.	Рентабельність виробництва, %	-17,33	-6,38	-15,04	-14,01
11.	Рентабельність продажу, %	-20,96	-6,82	-17,71	-16,30
12.	Рентабельність власного капіталу	-6,32	-2,36	-2,21	-5,05
13.	Фондовіддача	0,29	0,61	0,07	0,33
14.	Питома вага державної підтримки у виручці, %	0,000	0,739	0,00	0,242
15.	Коефіцієнт фінансового лівериджу	1,10	0,48	3,26	0,97
16.	Коефіцієнт оборотності активів	0,14	0,23	0,03	0,16
17.	Питома вага тваринництва в структурі товарної продукції сільського господарства, %	30,10	58,85	7,85	34,59

У 2009 році пряма державна підтримка надавалась дуже малій кількості підприємств з досліджених: з 50 відібраних підприємств 37 не отримували державну підтримку. А підприємства, що отримували державну підтримку, мають вдвічі більший обсяг товарної продукції на 100 га с.-г. угідь, меншу збитковість та кращу фінансову незалежність ніж ті, що не отримували прямих бюджетних асигнувань. Вищий коефіцієнт фінансової незалежності та оборотності активів також свідчать про більш стійкий фінансовий стан даної групи підприємств. Отже, зі зростанням обсягів державної підтрим-

ки покращується фінансовий стан сільськогосподарських підприємств: зростає ліквідність та фінансова незалежність, зменшується частка позикового капіталу в структурі пасивів і фінансовий леверидж, збільшується робочий капітал, фондівдача та оборотність активів.

Дослідження впливу прямої державної підтримки рослинництва у 2007 році по групі підприємств Чернігівської області показали, що, крім збільшення обсягів державної підтримки, на зростання прибутковості та зміцнення фінансового стану підприємства впливає і обсяг залучення позикового капіталу. Так, у 2007—2008 роках по групі підприємств з найвищим обсягом державної підтримки рослинництва — більше 4 тис. грн. на 100 га ріллі — спостерігається зниження загальної ліквідності та фінансової незалежності та рентабельності. Обсяги залучених позикових коштів у підприємств з найвищим обсягом державної підтримки невиправдано високі, що в кінцевому підсумку і призвело до зростання витрат та зниження рентабельності. Коефіцієнт фінансового левериджу у 2007 р. досяг значення — 0,54, а на 100 га ріллі даною групою підприємств було залучено в середньому 364,8 тис. грн. позикових коштів.

У 2009 році державна підтримка рослинництва не здійснювалась, тому доцільно розглянути вплив державної підтримки тваринництва на фінансовий стан підприємств.

По групі досліджених підприємств Чернігівської області на 1 ум. голову худоби у 2008 році в середньому припало бюджетних дотацій на суму 105 грн., в той час як у 2007 році — 154,4 грн. Сільськогоспо-

Таблиця 4. Структура товарної продукції групи сільськогосподарських підприємств Чернігівської області у 2007—2009 рр.

Види продукції	2007		2008		2009	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Рослинництво всього	71988,9	51,9	91514,2	57,2	140192,6	65,4
Зернові і зернобобові всього	58295,3	42,04	71254,9	44,52	104815,3	48,90
Пшениця озима	21765,3	15,70	25518,9	15,94	33977,1	15,85
Пшениця яра	1044,6	0,75	4206,1	2,63	1493,4	0,70
Жито	3907,4	2,82	6670	4,17	7154,6	3,34
Гречка	2122,8	1,53	1526,4	0,95	1575,4	0,74
Кукурудза на зерно	4782,2	3,45	7307	4,57	36507,9	17,03
Ячмінь	21544	15,54	22210	13,88	17969,4	8,38
Овес	2191,7	1,58	3058,7	1,91	2263,5	1,06
Соняшник	1704,4	1,23	1873,1	1,17	10322,6	4,82
Соя	1208,8	0,87	2730,7	1,71	3234,7	1,51
Ріпак	4919,4	3,55	9030,9	5,64	14169,6	6,61
Цукрові буряки	2118,2	1,53	1813,7	1,13	1241,4	0,58
Тваринництво всього	66672,2	48,1	68533,5	42,8	74142,4	34,6
ВРХ	19610,2	14,14	24352,1	15,22	24098,3	11,24
Свині	2186,7	1,58	3012,9	1,88	3593,7	1,68
Вівці	39	0,03	49,2	0,03	36,5	0,02
Молоко	38384,6	27,68	39356,5	24,59	44337,7	20,69
Мед	41,1	0,03	24,8	0,02	51,5	0,02
Продукція сільського господарства всього	138661,1	100,00	160047,7	100,00	214335,0	100,00

дарськими підприємствами з найбільшим обсягом державної підтримки у 2008 році було залучено найбільші обсяги позикових ресурсів — 401,5 тис. грн. на 1 ум. гол., що суттєво погіршило фінансовий стан підприємств даної групи: знизилась загальна ліквідність, фінансова незалежність та оборотність активів. Крім того, підприємства даної групи мали негативні значення показників рентабельності. І хоча збитковість підприємств знижується зі зростанням обсягів державної підтримки, це свідчить про слабку ефективність і необхідність удосконалення механізмів її надання.

У 2009 році (табл. 3.) лише десять підприємств з 50 досліджених отримувало прямі бюджетні асигнування на розвиток тваринництва. Незважаючи на

Таблиця 5. Рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області у 2007—2009 рр.

Вид продукції	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Чернігівська область 2009 р.
Рослинництво всього	40,4	21,9	-1,9	16,9
Зернові і зернобобові всього	56,6	22,6	-8,1	7,3
Пшениця	42,7	27,6	-8,3	5,8
Жито	22,2	16,6	-28,3	-15,5
Гречка	99,1	9,5	18,6	-2,1
Кукурудза на зерно	40,3	-10,7	3,2	21,5
Ячмінь	88,2	34,0	-20,4	-4,9
Овес	33,3	23,4	-0,4	-14,4
Соняшник	36,4	0,7	19,7	41,4
Соя	37,3	-9,6	71,2	34,1
Ріпак	19,7	55,5	27,5	23,8
Цукрові буряки	-41,7	-14,2	-25,1	37,0
Тваринництво всього	-5,7	-13,0	-14,0	5,5
ВРХ у живій вазі	-33,6	-26,1	-30,8	-32,9
Свині у живій вазі	-45,6	-28,2	-13,8	12,1
Вівці	-44,4	-44,7	20,5	-31,5
Молоко	22,2	0,8	-1,8	1,4
Мед	-16,8	-16,2	-23,0	-14,6

Таблиця 6. Групування сільськогосподарських підприємств Чернігівської області за рентабельністю виробництва та обсягами державної підтримки у 2009 р.

№	Показники	Групи підприємств					
		Збиткові підприємства		Всього збиткові	Прибуткові підприємства		Всього прибуткові
		не отримували	отримували		не отримували	отримували	
1.	Державна підтримка на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.						
2.	Кількість підприємств	28	8	36	9	5	14
3.	Середній рівень державної підтримки по групі, тис. грн.	0,00	2,08	0,75	0,00	1,75	0,74
4.	Рентабельність виробництва, %	-28,71	-9,94	-21,96	14,70	13,17	13,97
5.	Рентабельність власного капіталу, %	-94,26	-6,79	-30,42	9,15	14,49	10,96
6.	Рентабельність продажу, %	-40,28	-11,03	-28,13	12,81	11,64	12,26
7.	Коефіцієнт зносу, %	55,33	35,99	49,20	34,28	40,71	36,90
8.	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,18	1,80	1,39	3,38	1,34	1,95
9.	Коефіцієнт фінансової незалежності	0,17	0,66	0,37	0,83	0,55	0,71
10.	Питома вага тваринництва в структурі товарної продукції, %	28,36	53,20	39,92	29,50	30,47	29,94
11.	Позиковий капітал на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	352,04	175,77	288,03	96,67	271,03	170,43
12.	Робочий капітал/100 га с.-г. угідь, тис. грн.	32,42	121,50	64,76	179,95	78,99	137,24
13.	Фондовіддача	0,83	0,89	0,86	1,14	1,63	1,33
14.	Питома вага державної підтримки у виручці, %	0,00	0,98	0,41	0,00	0,42	0,20
15.	Коефіцієнт фінансового лівериджу	4,87	0,51	1,69	0,20	0,82	0,41
16.	Коефіцієнт оборотності активів	0,40	0,41	0,40	0,59	0,69	0,63

отриману державну підтримку, дані підприємства є збитковими і мають нестійкий фінансовий стан. Але збитковість даної групи підприємств все ж менша, ніж у групі підприємств, що не отримували бюджетні кошти. З досліджених підприємств навіть підприємства рослинницького напрямку у 2009 році мали негативні значення показників рентабельності.

Важливим чинником, що визначає як фінансовий стан, так і ефективність діяльності, є спеціалізація підприємства. Від спеціалізації певною мірою залежить і обсяг державної підтримки, отриманої підприємством. По досліджуваній сукупності підприємств структура товарної продукції виглядає наступним чином (табл. 4).

Отже, в дослідженій сукупності переважають підприємства зерново-молочного напрямку. Серед зернових найбільшу питому вагу у структурі товарної продукції має озима пшениця (до 16%), ячмінь (8—15%) та кукурудза (3—17%). Ріпак займає від 3 до 7% у структурі товарної продукції, соняшник — до 5%, соя та цукрові буряки — 1—2%, ВРХ у живій вазі 11—15%, свині — до 2%.

Після розгляду спеціалізації сільськогосподарських підприємств логічним продовженням є дослідження рентабельності виробництва основних видів продукції для з'ясування ефективних та неефективних галузей та їх впливу на загальний фінансовий результат. Тобто виявити, за рахунок чого підприємства вийшли на той чи інший рівень прибутковості (табл. 5).

Як видно з таблиці, в досліджуваній сукупності підприємств найбільш рентабельним у 2007—2009 роках було виробництво гречки, соняшнику та ріпаку. Ці види продукції навіть у 2009 році, коли держпідтримка рослинництва не надавалась, мали позитивні значення рентабельності, в той час як виробництво зернових і зернобобових в цілому по сукупності мало рівень збитковості -8,1%. Рентабельність сої немає чіткої тенденції і в окремі роки є дуже високою (71,2% у

2009 році), але у 2008 році впала до -9,6%, що означає для підприємства ризик неотримання прибутку від її вирощування.

За досліджуваний період тваринництво було збитковою галуззю в дослідженій сукупності господарств за винятком виробництва молока, рентабельність якого у 2007—2008 роках становила відповідно 22,2% та 0,8%. У 2009 році прибутковим було лише вирощування овець (20,5%), проте його питома вага у виробництві сільськогосподарської продукції дуже мала. В цілому по Чернігівській області позитивну рентабельність мали такі види продукції як свині в живій вазі (12,1) та молоко (1,4), що і забезпечило позитивне значення рентабельності тваринництва у 2009 році (5,5%). Скорочення обсягів державної підтримки по молоку неминуче призвело до збитковості у 2009 році. Тому можна зробити висновок, що стосовно виробництва молока дотації у 2007—2008 році мали значний вплив на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Стосовно виробництва ВРХ в живій вазі, то бюджетні асигнування на підтримку даної галузі щорічно збільшуються, а виробництво продукції та поголів'я неухильно скорочується. Це можна пояснити й тим, що обсяг бюджетних дотацій недостатній для прибуткового розведення ВРХ, а затрати на виробництво високої й з року в рік все важче стає зберегти наявне поголів'я.

Отже, в цілому державна підтримка позитивно впливає на прибутковість та фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, збільшує рентабельність, покращує фінансову стійкість. На даному етапі обґрунтованим є дослідження її впливу на фінансовий стан прибуткових і збиткових підприємств (табл. 6).

Групування показало, що державна підтримка підвищує прибутковість та знижує збитковість досліджених підприємств. По групі прибуткових підприємств, що отримували найбільші обсяги державної підтримки у 2007—2009 роках на 100

га с.-г. угідь, спостерігаються найвищі значення рентабельності, ліквідності та фінансової стійкості. Серед збиткових підприємств також спостерігається зниження збитковості зі зростанням обсягів державної підтримки на 100 га с.-г. угідь. Проте надані бюджетні асигнування не можуть повною мірою покрити збитки і забезпечити позитивний фінансовий результат. Це стосується як галузі тваринництва, так і рослинництва.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки.

1. Неefективні підприємства, що отримують більші обсяги державної підтримки, мають нижчий рівень збитковості, ніж ті, що отримують бюджетні асигнування у менших розмірах або взагалі їх не отримують.

2. Оскільки у прибутку від реалізації не врахована державна підтримка, то при її включенні показники ефективності підприємств ще більше зростають у підприємств, що отримують державну підтримку.

3. Ефективні підприємства зі збільшенням обсягів отримуваних бюджетних асигнувань мають більшу рентабельність і кращі показники фінансового стану.

4. Частка державної підтримки у структурі товарної продукції (валового доходу) досліджених підприємств досить незначна й не може суттєво впливати на фінансовий стан підприємства та бути визначальним чинником його покращення, тому її позитивний вплив спостерігається досить слабо.

5. Обсяги отримуваних державних дотацій не дають можливість подолати збитковість у тваринництві, проте ті підприємства, що їх отримують, краще розвиваються і мають менші збитки.

6. Державна фінансова підтримка позитивно впливає на фінансовий стан як ефективних, так і неефективних сільськогосподарських підприємств, але її обсяг недостатній для того, щоб збиткові підприємства стали прибутковими.

Запроваджена система фінансування державної підтримки агропромислового комплексу не забезпечує визначеного на законодавчому рівні сприяння життєздатності сільського господарства, його конкурентоздатності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, посилення соціального захисту сільського населення. Діючи система використання коштів державного бюджету звужує доступ більшості малих сільськогосподарських товаровиробників до неї та не забезпечує їх ефективного використання [7].

Державна фінансова підтримка має стати суттєвим важелем виведення сільськогосподарських підприємств з кризи та забезпечення їх прибутковості та стійкого фінансового ста-

ну. Досвід розвинених країн світу свідчить, що для ефективного функціонування сільського господарства важливу роль відіграють державні дотації. Проте механізм державного дотування повинен ґрунтуватися на системному підході до розуміння суті, завдань і наслідків реалізації аграрної політики, бути достатньо гнучким, але в той же час мати дієві важелі фінансового контролю; обсяги бюджетних асигнувань мають бути науково обґрунтованими й досить суттєвими, особливо в період становлення аграрного сектора.

Література:

1. Сокольська Т.В. Державна підтримка як невід'ємний механізм економічного зростання аграрного сектору України / Т.В. Сокольська // Інноваційна економіка. — 2011. — № 2. — С. 228—232.

2. Статівка Н.В. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: пріоритети та ефективність / Н.В. Статівка // Теорія та практика державного управління. — 2010. — № 4. — С.

3. Олійник Т.І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України / Т.І. Олійник // Економіка АПК. — 2009. — № 7. — С. 80—85.

4. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко Ф.В. Іванина Ф.В. // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 3—8.

5. Котлова Л.М. Удосконалення механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств / Л.М. Котлова, В.М. Бадалова // Економічний простір. — 2009. — № 22/1. — С. 242—248 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_22/1/kotlova.pdf

6. Мороз П. Аграрний бюджет_2010: кого підтримує держпідтримка? / П. Мороз, А. Олекса // Агропрофі. — 2009. — № 46. — С. 1—6.

7. Інформація щодо виконання Державного бюджету України за 2009 рік підготовлена департаментом з питань бюджетної політики і затверджена постановою Колегії Рахункової палати. — Рахункова палата України, 2010.

8. Сільське господарство України за 2009 рік. Статистичний збірник / За ред. Ю.М. Остапчука. — Київ: Державний комітет статистики України, 2010.

9. Про результати аналізу використання коштів державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. Бюлетень підготовлено за матеріалами Звіту про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. — Київ: Рахункова палата України, 2009.

10. Економічні результати сільськогосподарського виробництва за 2009 рік [Електронний ресурс] // Експресвипуск 30.03. 2010 р. № 76. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2011 р.